

СПРОЩЕНИЙ ПОРЯДОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ США: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

SIMPLIFIED ORDER OF PRE-TRIAL INVESTIGATION IN CRIMINAL PROCEDURE LEGISLATION OF THE USA: EXPERIENCE FOR UKRAINE

Пунда О.О., д.ю.н., доцент,
доцент кафедри права

Хмельницький національний університет

Стаття присвячена питанням спрощеного порядку досудового розслідування у федеральному кримінальному процесуальному законодавстві США. Наголошено, що угода про визнання вини – це окремий інститут та самостійна підстава (*plea bargaining*) кримінального провадження у США. Угода про визнання вини виступає як комплексна правова категорія та охоплює декілька самостійних кримінально-процесуальних компромісів. До числа підвидів таких необхідно віднести: «*nolo contendere plea*» («не визнаю вини, але і не заперечую»); «*alford plea*», «визнаю, але заперечую»; угода про співпрацю або угода про надання імунітету свідку. У загальному вигляді угода про визнання вини виступає, як визначена у законодавстві компромісна процедура яка, як правило, носить характер письмового узгодження умов відповідальності між стороною обвинувачення та захисту. Угода про визнання вини отримала своє закріплення на рівні Федеральних правил кримінального судочинства США, (правило 11) та у судових рішеннях прецедентного характеру: «Штат Північна Кароліна Проти Альфорда»; «Штат Айдахо проти Хоурі»; «Штат Південна Кароліна проти Гейнса». Угода про визнання вини може бути укладена на стадії досудового слідства, на попередньому слуханні у суді, на судовому розгляді великим журі, під час відкриття судового засідання, але до початку розгляду справи по суті. Важливо пам'ятати, що у різних варіантах угоди ступінь обмеження прав обвинуваченого (підсудного) як наслідок її укладення відрізняється за обсягом, включаючи і відмову від конституційних прав обвинуваченого, з яким укладено угоду про визнання провини (відмова від права на суд присяжних, гарантована йому поправкою VI до Конституції США). Для вітчизняного законотвора та правозастосування досвід регламентування угод про визнання вини у США має виняткове значення. Відображена у КПК України схема цього інституту є винятково спрощеною і потребує свого удосконалення.

Ключові слова: спрощені порядки кримінально-процесуального провадження, угода про визнання вини, компромісна процедура, «*plea bargaining*», «*nolo contendere plea*», «*alford plea*».

The paper is dedicated to issues on simplified order of pre-trial investigation in Federal Criminal Procedure Legislation of the USA. It is stressed, the plea agreement is a separate institute and an independent sub-stage (*plea bargaining*) of criminal procedure in the USA. The plea agreement is a comprehensive legal category, and it includes a few independent compromises. These sub-types include: «*nolo contendere plea*»; «*Alford plea*»; collaboration agreement or agreement on granting witness immunity. In general, the plea agreement is a compromise procedure determined legislatively, which has, as a rule, the character of a written agreement on the terms of responsibility between the prosecution and the defense. The plea agreement was established by the Federal Regulations of the Criminal Justice of the USA (Rule 11) and court decisions of a precedent nature, in particular, the State of North Carolina vs Alford; the State of Idaho vs Howry; the State of South Carolina vs Gaines. The plea agreement can be concluded on the stage of pre-trial investigation, at a preliminary hearing in court, at a grand jury trial, at the opening of a court session, but before the merits of the case begin. It is necessary to remember, that in different variants of the agreement, the level of limitation of rights of the accused (defendant) as a consequence of its conclusion is different in volume, including waiver of the constitutional rights of the accused with whom a plea agreement has been concluded (waiver of the right to a jury trial, guaranteed to him by Amendment VI to the US Constitution). For the national legislator as well as for law enforcement, the experience of regulation of plea agreements in the USA has a significant mean. The architecture of this institution, provided by the CPC of Ukraine, is very simplified and needs to be developed.

Key words: simplified criminal procedure procedures, plea agreement, compromise procedure, «*plea bargaining*», «*nolo contendere plea*», «*Alford plea*».

Актуальність проблеми. У Кримінальному процесуальному кодексі України (розділ VI) містяться особливі порядки кримінального провадження. Одним із них є провадження на підставі угод (глава 35 КПК України) [1]. Цей інститут – абсолютна новела вітчизняного кримінального процесуального законодавства, що потребує особливої уваги, адже, до часу вступу у силу діючого кримінально-процесуального закону цей інститут був абсолютно невідомий національній правовій системі. Провадження на основі угод як різновид спрощених проваджень у кримінальному судочинстві є найбільш поширеним у країнах англо-саксонської правової родини та окремих країнах Європи. Цей інструмент диспозитивної комунікації та компромісу практично одразу було взято на «озброєння» органами досудового розслідування в Україні. Зростає практика використання угод про примирення з потерпілим та, особливо, угод про визнання винуватості. Так, у 2019 році з 79564 вироків судами було затверджено 9727 угод про визнання винуватості та 7872 угод про примирення [2], у 2020 році з 74980 вироків затверджено 8947 угод про визнання винуватості та, відповідно, 5983 угод про примирення [3]. У 2021 році з 80267 вироків затверджено судами 8366 угод про визнання винуватості та 3946 угод про примирення [4].

Водночас, далеко не всі науковці позитивно сприйняли запровадження інституту про визнання винуватості,

стверджуючи, що торг щодо встановлення істини просто недоречний. У правозастосовній практиці траплялися випадки, коли у вирокі, винесеному на підставі угоди, фактично визнається вина інших підозрюваних/обвинувачених, провадження щодо яких виділено і розслідується на загальних підставах, а тому, відповідно, вирок суду ще не має [5]. Ці та багато інших питань вимагають додаткової уваги до практики застосування угод у кримінальному судочинстві та регламентування їх на законодавчому рівні в країні найбільш широкого їх розповсюдження – США.

У першу чергу необхідно наголосити, що укладення угод у кримінальному провадженні засновані на процесах процесуального компромісу. У країнах англо-американської системи права серед компромісних способів вирішення кримінально-правових конфліктів широкого застосування набула саме угода про визнання вини та її різновиди.

З урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду, а також беручи до уваги регламентування угод КПК України, з'являється можливість удосконалення та розширення можливостей використання компромісу як способу вирішення справи.

Найбільш детальним рівнем правового регулювання відзначаються Федеральні правила кримінального процесу (судочинства) США [6]. Саме цей процесуальний акт,

наповнений змінами, доповненнями та тлумаченням рішень прецедентної практики виступає найбільш ефективним інструментом правового регулювання порядку укладення угод на стадії досудового розслідування а судового розгляду.

Аналіз стану наукових досліджень. Свої наукові праці питанням застосування та імплементації досвіду спрощених порядків досудового розслідування та судового розгляду у кримінальному процесуальному законодавстві України та інших держав присвятили такі вітчизняні науковці, як М. Глоба [7], В. Гринюк [8], С. Крушинський [9], О. Леляк [10], О. Литвинчук [11], О. Сачко [12], М. Сіроткіна [13] та ряд інших авторів.

Водночас, наукові дослідження спрощеного порядку досудового розслідування у федеральному кримінальному процесуальному законодавстві США охоплюють лише найбільш загальні положення та не торкаються широкого спектру питань, розуміння яких сприятиме практиці застосування інституту угод у вітчизняному кримінальному судочинстві.

Формування цілей статті (постановка завдання).

Мета статті – комплексний загальнотеоретичний аналіз проблем спрощених порядків досудового розслідування та судового розгляду у кримінальному процесуальному законодавстві США.

Виклад основного матеріалу. Процес розвитку кримінально-процесуальних способів вирішення кримінального провадження як заснованого на принципі змагальності спору між сторонами обвинувачення та захисту, які засновані на певному процесуальному компромісі, активізувався у другій половині ХХ століття. Стало очевидним, що застосування у всіх справах однакової кримінально-процесуальної форми, заснованої на застосуванні кримінальної репресії, не дозволяє у всіх випадках відновити соціальну справедливість, сприяти виправленню правопорушника та забезпечити компенсацію потерпілому шкоди, завданої протиправним посяганням. Відповідно, це сприяло поширенню у законодавстві компромісних процедур як додаткових процесуальних способів урегулювання конфліктів, спрямованих на вирішення цих проблем.

Компромісні способи вирішення кримінально-правового конфлікту в цілому спрямовані на підвищення ефективності кримінального судочинства. Його цілі та завдання досягаються за найбільш раціонального витрачання кримінально-процесуальних засобів та максимального врахування інтересів усіх учасників кримінального судочинства та дотримання їх прав за допомогою справедливої процедури, що відповідає фактичній та юридичній складності справи.

Компромісні процедури, спрямовані на забезпечення права громадян на вільний доступ до правосуддя та справедливий, у розумні терміни розгляд справи, не суперечать призначенню кримінального судочинства та його принципам. Сам підхід законодавця у США пропонує розглядати кримінальне провадження як певну форму правового конфлікту між стороною обвинувачення та захисту. Відповідно, там, де є місце конфлікту, також відкривається можливість до різних форм його врегулювання.

Відповідно до концепції змагального процесу, призначення кримінального судочинства, це дотримання, у тому числі, й компромісної процедури, що є поєднанням принципів публічності та диспозитивності. Сторонам кримінального провадження надано право впливати на перебіг процесу, що, зокрема, проявляється у можливості обрати кримінально-процесуальну форму, в якій буде вирішено певний конфлікт. Вирішення справи у компромісній процедурі відповідає, таким чином, інтересам усіх учасників кримінального судочинства. Так, обвинувачений звільняється від кримінальної відповідальності або покарання йому пом'якшується; потерпілому відшкодовуються в оперативному режимі втрати, заподіяні кримінальним правопорушенням; органи кримінального переслідування

досягають мети розкриття правопорушення та офіційного визнання особи винною у його вчиненні злочину, а суд значно «економить» процесуальні строки.

Разом із тим, необхідно пам'ятати, що публічні засади та публічно-правова природа кримінального судочинства залишаються провідними й обумовлюють деяку специфіку компромісу, що досягається сторонами. По-перше, його умови встановлені процесуальним або конституційним законом. По-друге, визнання обвинуваченим вини не звільняє органи кримінального переслідування від обов'язку довести провину особи у вчиненні кримінального правопорушення. По-третє, згода сторін щодо застосування компромісної процедури оформляється письмовим документом про взаємні зобов'язання.

Застосування компромісних конструкцій потребує наявності передбачених законом підстав та умов. Оскільки компромісні моделі судочинства мають подібну сутність, підстави та умови їх застосування теж мають бути подібними.

Отже, поняття, яке ми перекладаємо, як «угода з правосуддям» у сучасному правовому розумінні виникає наприкінці ХІХ ст. в США. В узагальненому вигляді угода про визнання вини являє собою переговори між обвинувачем і стороною захисту (обвинуваченим і захисником), за результатами яких обвинувачений погоджується визнати себе винним у вчиненні злочину в обмін на пред'явлення йому обвинувачення у злочин меншої тяжкості, ніж те, що вказане в обвинувальному акті, скасування частини обвинувачення або призначення більш м'якого покарання [9].

Появою та розвитком даного правового інституту ми зобов'язані США (у правовій системі саме цієї держави «угода з правосуддям» набула найбільшого поширення), де правовий інститут «угоди з правосуддям» знаходить своє вираження як в усних домовленостях, так і в письмових угодах сторін [8].

Угоди про визнання вини знайшли офіційне закріплення в системі права у рішенні Верховного Суду США 1971 р. в справі «Сантобелло проти штату Нью-Йорк», *plea bargaining* було визнано «необхідністю правового життя». У 1974 р. було затверджено поправки до 11 Правилу «Федеральних правил кримінального процесу США», що передбачають необхідність досягнення спрощення всіх кримінально-процесуальних дій, неупередженості при розгляді справи та усунення невиправданих витрат і зволікань при їх розгляді.

Як правило у науковій літературі наголошують, що у американській юридичній літературі існує кілька термінів, які нарівні один з одним використовуються для позначення угод про визнання провини: *plea bargain* (*plea bargaining*) - дослівний переклад з англ. - «заява про угоду». Підкреслимо, що Федеральні правила кримінального судочинства США такий термін не вживають. Поняття «*plea bargaining*» є назвою окремої підстади кримінального судочинства, в межах якої реалізуються положення, визначені у розділі 11 (Rule 11. Pleas) Федеральних правил кримінального судочинства США [6].

Безпосередньо у розділі 11 (Rule 11. Pleas) Федеральних правил кримінального судочинства США йдеться про такий різновид угоди, як «*nolo contendere plea*» («не визнаю вини, але і не заперечую»). З позицій процесуального закону це означає невизнання обвинуваченим своєї вини, у формі незаперечення винесення обвинувального вироку за пред'явленим обв'язанням у суді першої інстанції. Водночас, це не позбавляє його права заперечувати встановлені судом обставини.

Заява *nolo contendere* означає, що підсудний каже: «Я не оскаржую висунуті проти мене звинувачення. Я не намагатимуся ні доводити свою невинуватість, ні спростовувати свою провину». У певних ситуаціях визнання провини *nolo contendere* може привести до більш сприятливого результату, ніж звичайне визнання вини, оскільки таке визнання не може бути висунуто проти відповідача в іншій справі чи

за іншими звинуваченнями. *Nolo contendere* фактично означає, що підсудний приймає будь-яке покарання, яке суд вважає за потрібне, але не визнає себе винним.

На окрему увагу також заслуговує такий різновид угоди про визнання вини як «*alford plea*», яке можна сформулювати як «визнаю, але заперечую». У цьому випадку обвинувачений визнає свою вину з одночасним збереженням права оскаржувати обвинувачення висунете прокуратурою як у суді першої інстанції, так і в порядку апеляції.

Тобто у випадку «*alford plea*» обвинувачений не визнає власної вини у вчиненому злочині та стверджує, що невинний, але водночас, визнає, що докази, представлені прокуратурою, швидше за все, переконують суддю або присяжних визнати підсудного винним «поза розумним сумнівом». Це може бути викликано як непрямыми доказами та свідченнями на користь обвинувачення, так і труднощами та пошуком доказів і свідків, які б допомогли захисту [14].

Власне *plea bargaining* ініціюється прокуратурою від імені влади штату при наявності вагомих аргументів і полягає у пропозиції обвинуваченому укласти угоду про визнання вини, щоб уникнути судового розгляду та, можливо, зменшити для нього більш тривалий термін покарання. У цьому разі обвинувачений може визнати себе винним, лише якщо він дійсно вчинив злочин і зізнався в цьому на відкритому судовому засіданні перед суддею. Коли обвинувачений визнає свою вину у вчиненому злочині, він погоджується, що винен, і погоджується, що суддя, який головує в суді, — це «єдина особа, уповноважена виносити вирок».

Іноді влада штату погоджується, як частина угоди про визнання винуватості, не рекомендувати посилення вироку в частині покарання певного виду (наприклад, додатковий термін ув'язнення з певних причин), але виключно від судді буде залежати остаточне рішення у справі [15].

Федеральні правила кримінального судочинства США передбачають право обвинуваченого відкликати заяву про визнання винуватості лише до її прийняття судом. При відхиленні клопотання про винуватість суд дає обвинуваченому можливість відкликати своє клопотання і повідомляє йому, що якщо той буде наполягати на задоволенні такого клопотання, вирішення кримінального провадження може бути менш сприятливим для нього, ніж це передбачалося умовами угоди [16].

Більшість угод про визнання вини у США відбувається після складання та пред'явлення підозрюваному обвинувального акту. Проте підозрюваний може розпочати переговори щодо угоди і до пред'явлення звинувачення. Таке визнання вини до пред'явлення звинувачення буває доцільним, якщо прокурор хоче використати підозрюваного для надання їм свідчень проти інших правопорушників.

Мова йде про договір, відповідно до якого особа отримує прокурорський імунітет в обмін на свідчення проти співвісників. Цю угоду з правосуддям прийнято називати «перетворенням на свідка звинувачення». Як і в попередньому випадку, угода також укладається між обвинуваченим та прокурором, після чого має бути схвалена суддею. Після цього виконання погоджених умов стає обов'язковим для всіх її учасників. Угода може включати в себе умови щодо викриття співвісників інкримінованого діяння; викриття осіб, причетних до вчинення інших злочинів, не пов'язаних з інкримінованим діянням; повідомлення про невідомі слідству джерела доказів інкримінованого злочину (наприклад, зобов'язання видати викрадене, вказати місце поховання трупа тощо); іншим чином сприяння розслідуванню. Американський варіант угоди про співпрацю, який передбачає звільнення особи від кримінальної відповідальності, також зустрічається на практиці не часто. Такі угоди укладаються, якщо необхідність співпраці обумовлена суспільним інтересом та отримано згоду вищої посадової особи прокуратури з метою забезпечення однакової практики укладання таких угод [16]. Разом з тим, якщо у прокурора з'являються нові докази, на основі яких він може домогтися винесення обвинувального вироку, угода, що вже відбулася, може бути розірвана.

Також у певних категоріях справ особа, яка дає покази, позбавляється права не відповідати на питання, що компрометують її, але при цьому обвинуваченому надається гарантія, що його показання не будуть використуватися проти нього. Це положення в американському кримінальному процесі отримало назву «імунітету свідка».

У Сполучених Штатах прокуратура може надати імунітет в одній із двох форм. Трансакційний імунітет («*Transactional immunity*»), більш відомий як «загальний» або «повний» імунітет, який повністю захищає свідка від майбутнього судового переслідування за вчинені кримінальні правопорушення, пов'язані з його чи її свідченнями. Іншою формою є «*Use and derivative use immunity*», який перешкоджає обвинуваченню використовувати лише власні свідчення свідка або будь-які докази, отримані на основі показань проти свідка [17].

Таким чином, імунітет свідка — це гарантія свідку у формі угоди, що дається судом, у тому, що у даній справі він не буде засуджений на підставі його власних свідчень. Тобто, в обмін на покази свідка суд надає йому «імунітет» від кримінального переслідування на підставі цих свідчень, якщо вважатиме, що це «необхідно в державних інтересах». У разі отримання «імунітету» свідку гарантується, що ні його показання, ні дані, що безпосередньо впливають з його показань, не будуть використані як доказ проти нього у кримінальному провадженні. Але, водночас, надання свідку «імунітету» не виключає можливості його кримінального переслідування на підставі доказів, які не є похідними від його свідчень. У такому разі на обвинувачення покладається тягар доведення того, що подані обвинуваченням докази отримані з іншого «незалежного» джерела [18].

Висновки та пропозиції дослідження. Таким чином, угода про визнання вини — це окремий інститут та самостійна підстада (*plea bargaining*) кримінального провадження у США. Угода про визнання вини виступає як комплексна правова категорія та охоплює декілька самостійних кримінально-процесуальних компромісів.

До числа таких необхідно віднести: «*nolo contendere plea*» («не визнаю вини, але і не заперечую»); «*alford plea*», «визнаю, але заперечую»; угода про співпрацю або угода про надання імунітету свідку.

У загальному вигляді угода про визнання вини виступає, як визначена у законодавстві компромісна процедура, яка, як правило, носить характер письмового узгодження умов відповідальності між стороною обвинувачення та захисту, та в якій в обмін на визнання обвинуваченим (підсудним) своєї вини у вчиненому кримінальному правопорушенні сторона обвинувачення (прокуратура, яка діє від імені конкретного штату) відмовляється від всебічного дослідження обставин справи.

Угода про визнання вини отримала своє закріплення на рівні Федеральних правил кримінального судочинства США (правило 11) та у судових рішеннях прецедентного характеру: «Штат Північна Кароліна Проти Альфорда»; «Штат Айдахо проти Хоурі»; «Штат Південна Кароліна проти Гейнса».

Угода про визнання вини може бути укладена на стадії досудового слідства, на попередньому слуханні у суді, на судовому розгляді великим журі, під час відкриття судового засідання, але до початку розгляду справи по суті. Важливо пам'ятати, що у різних варіантах угоди ступінь обмеження прав обвинуваченого (підсудного) як наслідок її укладення відрізняється за обсягом, включаючи і відмову від конституційних прав обвинуваченого, з яким укладено угоду про визнання провини (відмова від права на суд присяжних, гарантована йому поправкою VI до Конституції США).

Для вітчизняного законотворця та правозастосування досвід регламентування угод про визнання вини у США має виняткове значення. Відображена у КПК України схема цього інституту є винятково спрощеною і потребує свого удосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Верховна Рада України*. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (дата звернення: 20.09.2022).
2. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2019 рік. Форма № 1-1. URL.: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019. (дата звернення: 20.09.2022).
3. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2020 рік. Форма № 1-1 URL.: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020. (дата звернення: 20.09.2022).
4. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2021 рік. Форма № 1-1 URL.: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21. (дата звернення: 20.09.2022).
5. Фаринник В. Переваги та ризики угод про визнання винуватості. URL.: <https://radako.com.ua/news/perevagi-ta-riziki-ugod-pro-viznannya-vinuvatosti>. (дата звернення: 20.09.2022)
6. Federal Rules of Criminal Procedure. URL.: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title18/title18a/node35&edition=prelim>. (дата звернення: 20.09.2022).
7. Глоба М. Кримінально-правові наслідки укладення угоди про визнання винуватості у США та Великобританії. *Підприємництво, господарство і право* : науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2020/1. № 2. С. 282-286.
8. Гринюк В. О. Особливості реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні на підставі угод. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. Octobre. С. 176-180.
9. Крушинський С. А. Угода про визнання вини: світовий досвід та перспективи запровадження в Україні. *Університетські наукові записки*. 2010. № 4. С. 238-245.
10. Лесяк О. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості. *Науковий часопис Національна академія прокуратури*. 2016. № 3. С. 147-155.
11. Литвинчук О. І. Особливості кримінальних проваджень на підставі угод. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2018. 2 (82), 249-257.
12. Сачко. О.В., Літвінов В.І. Угоди у кримінальному судочинстві. *Право і суспільство*. 2016. № 6 С.184-190.
13. Сіроткіна М. В. Правове регулювання механізму укладення угод як засобу досягнення компромісу у кримінальному судочинстві України: історичний аспект. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського ун-ту права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2020. № 9 (21). С. 119–129.
14. Nolo Contendere Plea vs. Alford Plea. URL.: <http://www.nolocontendere.org/>. (дата звернення: 20.09.2022).
15. Plea Bargaining. URL.: <https://www.justice.gov/usao/justice-101/pleabargaining>. (дата звернення: 20.09.2022)
16. Стратій О. В. Угода з правосуддям у законодавстві США. *Європейські перспективи*. 2014. № 9. С. 165-170.
17. 18 U.S. Code § 6002 Immunity generally. URL.: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/6002>. (дата звернення: 20.09.2022)
18. Taylor L. Witness Immunity. URL.: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/witness-immunity-0>. (дата звернення: 20.09.2022)